

CATARAMĂ DE CENTURĂ DESCOPERITĂ ÎN AȘEZAREA FORTIFICATĂ DE LA ALBEȘTI

Nicolaie ALEXANDRU*

Cuvinte-cheie: *stil animalier, cataramă, sciți.*

Keywords: *animal style, buckle, Scythes.*

Rezumat: În anul 1996, în așezarea fortificată de la Albești (sector B, carourile 27-37), a fost descoperită o locuință, de cca. 9 x 5 m², formată din două compartimentări cu un bogat material arheologic în interior. Printre descoperiri s-a aflat și o cataramă de bronz în formă de cal (Muzeul „Callatis” inv. 2729); aceasta redă imaginea unui cal în galop, văzut din profil. Animalul stă pe picioarele din spate cu cele din față ridicate și coada orizontală, dând impresia că aleargă cu mare viteză. După turnare detaliile cataramei au fost adăugate prin gravură. Pe partea dorsală, neprelucrată și cu o adâncitură care urmărește forma calului, există un sistem de prindere în forma literei T, un pin, realizat din turnare. Cele mai apropiate analogii ale cataramei de curea de la Albești sunt descoperirile din lumea scitică. Fiind găsită într-un context arheologic bine datat, piesa poate fi încadrată în a doua jumătate a sec. al III-lea a.Chr.

Abstract: In 1996, in the fortification at Albești (Sector B, c. 27-37), there was discovered a rectangular structure, by ca. 9 x 5 m², comprising two partitions with a rich archaeological inventory. Among these discoveries there was a bronze horse shaped buckle (inv. 2729 „Callatis” Museum), representing a running horse, viewed from its profile. The horse stands on its hind legs with the front legs raised and the horizontal tail, giving the impression that he is running at high speed. The buckle details have been added by engraving, after the molten metal was poured into the mould and processed. On the back side there is a T shaped gripping system, accomplished when the molten metal was poured into the mould. The closest analogies were discovered in the Scythian world. Due to its discovery in a clear archaeological context, the buckle discovered at Albești can be dated to the second half on the 3rd century BC.

În anul 1996, în așezarea fortificată de la Albești (sector B, carourile 27-37), a fost descoperită o locuință formată din două compartimentări cu un bogat

* Nicolaie ALEXANDRU: Muzeul de Arheologie „Callatis” – Mangalia; e-mail: nikam_ral@yahoo.com.

material arheologic în interior. Edificiul, de mici dimensiuni, cca. 9 x 5 m, era construit direct pe stânca dealului, mărginit la nord și est de o stradelă care îl separa de compartimentările adosate incintei pe aceste laturi, iar la vest și sud de mici spații deschise¹.

Din bogatul inventar descoperit în interiorul acestor două compartimentări remarcăm: protomă ceramică Afrodita, fragment statueta ceramică Cybela, mic altar ceramic cu scene mitologice pe cele patru laturi; altar ceramic fragmentar², de mici dimensiuni cu fronton la partea superioară; șase *lekythoi*; trei opaițe din care unul lucrat manual; un *kantharos*; ceramică de uz casnic; ceramică getică – vase bitronconice fragmentare cu brâu alveolar; o cățuie; cheie fragmentară de bronz. De asemenea, s-a aflat un bogat material amforic, recipiente și ștampile amforice: Heraclea Pontică grupa IV; Sinope subgrupa VI D; Rhodos, perioadele I b-c și II b; Cnidos, grupul Zenon A; Solocha I³. Materialul arheologic se încadrează în a doua jumătate a sec III a.Chr., corespunzând ultimului nivel de locuire de la Albești.

Printre descoperiri s-a aflat și o cataramă de bronz în formă de cal (Muzeu „Callatis”, inv. 2729); aceasta redă imaginea unui cal în galop, văzut din profil (**Fig. 1 a-b**). Animalul stă pe picioarele din spate, cu picioarele din față ridicate și coada orizontală, dând impresia că aleargă cu mare viteză. Din turnare au fost realizate detaliile capului - gura, nara și ochiul oval adâncite - și coama. După turnare detaliile cataramei au fost adăugate prin gravură. Astfel, linii incizate executate prin prelucrarea la rece a bronzului, redau în detaliu forme anatomice ale calului sau elemente de harnașament - căpăstrul și hamul. Hamul este reprezentat de o bandă decorată cu triunghiuri opuse, cu câte un punct în fiecare triunghi. Pe partea dorsală, neprelucrată și cu o adâncitură care urmărește forma calului la exterior, există un sistem de prindere în forma literei T, un pin, realizat din turnare. Catarama are greutatea de 47,15 g, iar dimensiunile au următoarele valori: lungimea de 8,4 cm, înălțimea de 4,4 cm, grosimea între 0,3 cm și 0,6 cm. Sistemul de prindere, pinul în forma literei „T”, este de 0,8 cm, iar lungimea părții superioare de 1,9 cm.

În literatura de specialitate există trei obiecte apropiate iconografic⁴. Prima, cea mai asemănătoare, redă un cal în galop; piesa fragmentară a fost descoperită în 2012 în munții Kubuloch⁵. O altă cataramă de centură asemănătoare a fost descoperită în zona de podiș a Crimeei Premontane, datată la sfârșitul secolului

¹ BUZOIANU & BĂRBULESCU 2008, p. 103-105, L₁₇ – L_{17'} și Pliant V b (Planul construcțiilor din fort – etapa III).

² RĂDULESCU *et alii* 1995-1996, p. 28; BUZOIANU & BĂRBULESCU 2008, p. 105 și cat. R 21, R 7, R 39 și R 48.

³ BUZOIANU & BĂRBULESCU 2008, p. 104-105 cu trimiterile din catalog. Piesa la care ne referim aici a fost înregistrată direct la muzeul din Mangalia și nu era cunoscută de colegele noastre.

⁴ O cataramă de bronz, aproape identică cu cea descoperită la Albești (și cu același decor pe ham), considerată ca aparținând arealului scitic, am văzut-o la adresa: <https://www.e-tiquities.com/A-Scythian-Bronze-Buckle-in-the-form-of-a-Horse-Scythian>, datată aici la sfârșitul sec. al V-lea a.Chr. (pagina web vizitată în data de 21.11.2019).

⁵ SKORYI 2013, p. 54; SKORYI & ZIMOVETS 2014, p. 55-56.

al IV-lea a.Chr.⁶. Aceasta este sub forma unui călăreț în galop, realizată în tehnica de turnare, urmată de lustruirea părții expuse și realizarea pe ea a detaliilor individuale prin gravură. Figura calului și a călărețului sunt redată din profil; partea din spate este plată, fără urme de prelucrare. Pe partea dorsală, vertical fixat sub forma literei „T” turnat pe cataramă, un pin care asigură prinderea pe centură. Această cataramă de centură era amplasată pe cureaua de piele din zona pieptului calului, în poziție orizontală⁷. O a treia, asemănătoare cu cea din Crimeea Premontană, a fost descoperită în Simferopol, în vecinătatea orașului scitic Neapolis⁸.

Până la catarama de la Albești, astfel de piese nu erau cunoscute în alte zone din arealul influențat de cultura scitică în Europa Orientală⁹. La Albești mai apare ca posibilă piesă de harnașament o verigă simplă, de bronz, componentă la curelele necesare înhămării¹⁰. Altă piesă de bronz este un clopoțel miniatural¹¹; acest tip de clopoțel, se aseamănă foarte mult cu formele premonetare celtice¹². S-a susținut, pe bună dreptate că piesele metalice, oricare și din orice metal, în niciun caz nu pot fi invocate în determinări etnice¹³. Nu putem să nu remarcăm însă, pentru acest caz - unde proprietarii erau cetățenii callatieni care lucrau pământul cel mai probabil cu populația locală, geții, într-un regim de semidependență - influențe ale unor enclave scitice sau celtice în zonă.

În această perioadă triburi de neam celtic se stabilesc atât în stânga cât și în dreapta Dunării¹⁴. Prezența celtică pe teritoriul de azi al României, mai ales în Podișul Transilvaniei și în Câmpia de Vest, se datează cel mai timpuriu în ultima parte a sec. al IV-lea a.Chr., urmată de o creștere a locuirii în sec. al III-lea a.Chr.¹⁵. De semnalat și mormântul unui războinic celt descoperit în necropola callatiană de epocă elenistică¹⁶. Populații care aparțineau familiilor neamurilor scite sunt amintite în aceste locuri mai din vechime: Herodot, IV, 78 (*Fontes I*, p. 43-45) și Thucydides, II, 29 (*Fontes I*, p. 75), iar ulterior de Pompeius Trogus (Iustinus IX, 2)¹⁷. Dar pentru vecinătatea orașului Callatis, abia în sec. al II-lea a.Chr. avem menționată stabilirea aici a „scitilor plugari”¹⁸. Așezările acestora, menționate de

⁶ SKORYI 2013, p. 46-56.

⁷ SKORYI 2013, p. 46.

⁸ SKORYI 2013, p. 50.

⁹ SKORYI 2013, p. 54.

¹⁰ BUZOIANU & BĂRBULESCU 2008, p. 245 și pl. C1, V 46.

¹¹ BUZOIANU & BĂRBULESCU 2008, p. 247-248; piese asemănătoare au mai fost descoperite la Enisala și Adâncata, vezi IRIMIA 2004-2005, p. 340, fig. 16/11.

¹² În perioada de început a epocii La Tène celții foloseau ca forme premonetare diferite obiecte de bronz: toporașe, inele sau clopoței, care au circulat și mai târziu, paralel cu monedele celtice, cf. FAULKENBURY 2011, p. 18

¹³ HAHEU 2013, p. 29-45.

¹⁴ BARNEA 2010, p. 33.

¹⁵ BABEȘ 2001, p. 516.

¹⁶ BĂRLĂDEANU-ZAVATIN 1980, p. 225-226, pl.5.

¹⁷ În legătură cu prezența scitilor în zona vest-pontică vezi IRIMIA 2000-2001, p. 299-317; IRIMIA 2005, p. 51-93.

¹⁸ STRABON, *Geogr.* VII, 4,6 se referă la scitii „agricultori” care s-au stabilit în teritoriul callatian în sec. al II-lea a.Chr., „Acești [scitii] erau numiți cu un nume numai al lor –

Pliniu cel Bătrân IV, 11 (18), s-ar plasa în teritoriile cetăților Callatis și Dionysopolis¹⁹. Tot atunci sunt emise de Callatis monede cu efigia regilor sciți²⁰. Această prezență a sciților, de care amintește Plinius cel Bătrân, e mai târzie decât catarama descoperită la Albești.

Chiar dacă se vorbește de prezența statornică a sciților la sud de Dunăre înainte de venirea lui Ateas aici²¹, considerăm că după dezastrul din 339 a.Chr. în fața lui Filip al II-lea, expansiunea sciților la sudul Dunării a fost mult limitată. Iar stabilirea sciților în vecinătatea orașelor Callatis și Dionysopolis în sec. al II-lea a.Chr. s-a făcut pe terenuri părăsite de coloniștii greci din cauza secării cursurilor de apă din preajma așezărilor. Lipsa de apă afecta și așezările de la extremitățile vestice ale teritoriului agricol callatian²². Avem mențiunea epigrafică după care vechii greci²³ numeau ținutul dobrogean *Scythia* (Σκυθία) la sfârșitul sec. al III-lea a.Chr. (ISM I 15)²⁴, regiune care mai târziu avea să primească numele de *micra Scythia* (μικρὰ Σκυθία) (Strabon, *Geogr.*, VII 4,5²⁵ și 5,12). Pe lângă discuțiile dacă numele vine de la o stăpânire a sciților în aceste locuri²⁶, mai potrivit ni se pare să admitem că în atribuirea numelui a prevalat aspectul de stepă al Dobrogei, asemănător pentru vechii greci cu cel al „Sciției” propriu-zise²⁷. Astfel denumirea s-ar referi mai degrabă la „stepa mică” față de stepa, reprezentată de „Sciția”.

Revenind la catarama descoperită la Albești, ea se încadrează în așa-numitul „stil animalier”, artă cu origini iraniene, preferată pentru epoca clasică mai ales de sciți, dar preluată și de alte civilizații. Calul, redat prin obiectul nostru, era prezent în viața de zi cu zi a tuturor popoarelor antice. La vechii greci, unde era considerat un animal de lux²⁸, apare într-o multitudine de reprezentări, de la statui la figurine de mici dimensiuni, de la picturi pe vasele ceramice la monumentalele frize. Pentru traci, primul care se referă la caii lor este Homer, „țara tracilor, împlânzitorii de cai”. Tot de caii din Tracia amintește și un izvor târziu dar care povestește o legendă a perioadei arhaice, *Argonauticele Orfice*²⁹: „Tracia cea bogată în cai...”. În aceeași notă este și textul lui Sofocle³⁰ „tracii iubitori de cai”. Printre atestările arheologice putem aminti un pandantiv de bronz, reprezentând

agricultori – pentru a fi deosebiți de nomazii care locuiau la nord de ei. Hrana lor erau cărnuri (între altele și carnea de cal), brânză, lapte dulce și acru de iapă”.

¹⁹ Nu este exclus ca aceste așezări să fi existat deja înainte de venirea sciților aici.

²⁰ CANARACHE 1950, p. 213-257; TALMAȚCHI 1999, p. 307-312.

²¹ ILIESCU 1969, p. 190-191.

²² ALEXANDRU 2018, p. 100.

²³ ALEXANDRU 2018, p. 100.

²⁴ LAMBRINO 1960, p. 180-217; PIPPIDI 1967, p. 187-191.

²⁵ Schythia Mică (nume pe care îl va primi în perioada ce a urmat numai teritoriul Dobrogei de azi) se numea o parte a Crimeii ocupată de tauri și regiunea până la Nipru, numele extinzându-se apoi și mai spre vest, peste Nistru și peste Dunăre, din cauza populațiilor care s-au „strecurat” în aceste părți, conform STRABON, *Geografia*, VII, 4,5, trad. Felicia Vanț-Ștef, vol. II, București, 1974, p. 183, vezi și n. 244, p. 600.

²⁶ PIPPIDI 1967, p. 211; COJOCARU 2002, p. 142.

²⁷ VULPE 1972, p. 205.

²⁸ BUTTIN 2007, p. 94.

²⁹ *Argonauticele Orfice*, a doua jumătate a sec. al IV-lea p.Chr., *Fontes II*, p. 115.

³⁰ SOFOCLE, Fr. 523, *Fontes I*, p. 19.

un cal, atribuit civilizației daco-getice, în așezarea de la Bâzdâna³¹. Pentru un alt popor a cărei prezență a fost semnalată în zonă, celții, calul a avut o reprezentare privilegiată, mai ales pe monede. Iar în pantheonul lor celții aveau o divinitate ocrotitoare a acestor animale, asimilată de romani cu Epona³², zeița cailor și a fertilității.

Cele mai apropiate analogii ale cataramii de curea de la Albești sunt descoperirile din lumea scitică - cataramele descoperite în Crimeea, prezentate mai sus. Chiar dacă în arta preferată de sciți predomină animalele sălbatice sau cele fantastice³³, sunt reprezentate în mică măsură și animale domestice, cum este cazul calului sau al cânelui³⁴. Pentru Dobrogea sunt cunoscute mai multe descoperiri scitice sau de influență scitică³⁵; putem spune că și descoperirea noastră se înscrie în seria acestora. Cum și în acele vremuri tipurile de podoabă ca și armele și piesele de harnașament se preiau în funcție de eficiență sau modă³⁶, cel mai probabil catarama a ajuns la locuitorii fortului de la Albești prin diferite schimburi. Fiind descoperită într-un context arheologic bine datat, poate fi încadrată în a doua jumătate a sec. al III-lea a.Chr. Cum orice obiect de metal își păstra în epocă și valoare monetară, putea fi de mai mult timp în „circulație”.

BIBLIOGRAFIE

ALEXANDRU 2018 – N. Alexandru, *Agricultura epocilor clasică și elenistică în Scythia Minor*, în: S. M. Colesniuc (ed.), *Marea Unire de la Marea Neagră*, vol. I, Constanța, 2018, p. 95-101.

BABEȘ 2001 – M. Babeș, în *Istoria Românilor*, vol. I, București, 2001.

BARNEA 2010 – Al. Barnea, *Despre celți la Dunărea de Jos*, *Zargidava* 9 (2010), p. 29-36.

BÂRLĂDEANU-ZAVATIN 1980 - E. Bârlădeanu-Zavatin, *Noi descoperiri în necropolele callatiene*, *Pontica* 13 (1980), p. 216-240.

BODOLICĂ & BODOLICĂ – V. Bodolică, V. Bodolică, *Dobrogea, teritoriul interferențelor artei scitice cu cea traco-getică: simbolistică și semnificație*, în: S. M. Colesniuc (ed.), *Marea Unire de la Marea Neagră*, vol. I, Constanța, 2018, p. 193-198.

BUTTIN 2007 – A.-M. Buttin, *Grecia clasică*, București, 2007.

BUZOIANU & BĂRBULESCU 2008 – L. Buzoianu, M. Bărbulescu, *Albești. Monografie Arheologică. I*, Constanța, 2008.

CANARACHE 1950 – V. Canarache, *Monedele sciților din Dobrogea*, *SCIV* 1 (1950), p. 213-257.

COJOCARU 2002 – V. Cojocaru, *Relațiile dintre greci și „barbari” la nordul și nord-vestul Pontului Euxin reflectate în trei decrete din perioada elenistică*, *ArhMold* 25 (2002), p. 139-152.

FAULKENBURY 2011 – Th. J. Faulkenbury (ed.), *Out of the Mist. Celtic Christianity*, Mainz, 2011.

HAHEU 2013 – V. Haheu, *Tracii septentrionali și sciții: interferențe și transformări culturale*, *RevArheologică* 9 (2013), 3, p. 29-45.

³¹ RUSTOIU 1996, p. 127, fig. 87/4.

³² LAMBRECHTS 1951, p. 107.

³³ KANTOROVICI 2015, *passim*.

³⁴ BODOLICĂ & BODOLICĂ 2018, p. 193-198.

³⁵ Vezi IRIMIA 2005 și 2000-2001; BODOLICĂ & BODOLICĂ 2018.

³⁶ VULPE 2012, p. 60.

ILIESCU 1969 – VI. Iliescu, *Contribuții la problema raporturilor scito-trace în sec. al IV-lea î.e.n.*, Pontica 2 (1969), p. 189-197.

IRIMIA 2000-2001 – M. Irimia, *Despre sciți și Sciția Mică în ultimele secole ale mileniului I a.Chr.*, Pontica 33-34 (2000-2001), p. 299-317.

IRIMIA 2004-2005 – M. Irimia, *Descoperiri getice în zona Adâncata (com. Aliman, jud. Constanța)*, Pontica 37-38 (2004-2005), p. 319-384.

IRIMIA 2005 – M. Irimia, *Cu privire la raporturile dintre sciți, geți și coloniile grecești de la Dunărea de Jos în secolele VI-IV a.Chr.*, Revista română de studii eurasiatice 1 (2005), p. 51-93.

KANTOROVICI 2015 – A. R. Kantorovici, *Скифский звериный стиль Восточной Европы: классификация, типология, хронология, эволюция (Stilul animalier scitic în Europa Orientală: clasificare, tipologie, cronologie, evoluție)*, Moscova, 2015.

LAMBRECHTS 1951 – P. Lambrechts, *Divinités équestres celtiques ou défunts héroïses?*, L'Antiquité Classique 20 (1951), 1, p. 107-128.

LAMBRINO 1960 – S. Lambrino, *Décret d'Histria en l'honneur d'Agathocles*, RÉR 1960 (5-6), p. 180-217.

PIPPIDI 1967 – D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, ed. a II-a, București, 1967.

RĂDULESCU *et alii* 1995-1996 – A. Rădulescu, L. Buzoianu, M. Bărbulescu, N. Cheluță-Georgescu, *Reprezentări figurate în așezarea de epocă elenistică de la Albești*, Pontica 28-29 (1995-1996), p. 23-72.

RUSTOIU 1996 – A. Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci (sec. II î.Chr. – sec. I d.Chr). Tehnici, ateliere și produse de bronz*, București, 1996.

SKORYI 2013 – S. Skoryi, *Поясная пряжка – скачущий всадник из предгорного Крыма (Cataramă de centură, călăreț în galop din Crimeea Premontană)*, Revista Arheologică 9 (2013), 2, p. 46-56.

SKORYI & ZIMOVETS 2014 – S. Skoryi, R. Zimovets, *Скифские древности Крыма (Antichități scitice în Crimeea)*, Kiev, 2014.

TALMAȚCHI 1999 – G. Talmațchi, *Monede scitice descoperite în Dobrogea*, Pontica 32 (1999), p. 307-312.

VULPE 1972 – R. Vulpe, *Limita meridională a provinciei romane Scythia*, Pontica 5 (1972), p. 205-221.

VULPE 2012 – Al. Vulpe, *Sciții și agatârșii în spațiul carpato-dunărean*, SCIVA 63 (2012), 1, p. 28-66.

Cataramă de centură, Albești, jud. Constanța.